

Այսորնեան դրած է իր «Քննական քերականութեան» ճակատին, թէ «ներկան անցածով լուսաւորելու է»․ նոյնքան եւ աւելի ճիշդ է, եթէ ասենք թէ անցածը ներկայով պէտք է լուսաւորել: «Այսօրուան» ջրի վերլուծութիւնը եւ «ներկայ» մետաղների գոլորշիացման աստիճանի որոշումն է, որ հիմք են դարձած յօրինելու մի տեսութիւն տիեզերքի «անցեալ» դադարին վիճակի եւ նրա աստիճանական ստուգման մասին: Տիեզերքի «անցեալը» նրա «ներկայով» է լուսարտուած: Մեր «այսօրուան» ականջի արտաքին խիտունջի անկիւնաձեւ փոթը հիմք է դարձած Դարուինի համար «անցեալ» դարերի մարդու ականջները երկար համարելու:

Պատմական գիտութիւնները ուրիշ հնար չունին անցածը հասկանալու եւ վերակոչելու քան ճանաչել եւ օգտագործել ներկան: Լեզուն պատմական երեւոյթ է․ նրա անցեալը հասկանալու համար պէտք է դիմենք նրա ներկային․ բարբառների ձայնաշարքի օրէնքները մենք պէտք է նախ ուսումնասիրենք եւ ապա կիրարկենք հին լեզուի վրայ՝ տեսնելու համար, թէ արդեօք այդ օրէնքները չե՞ն գործած նաեւ հեռուոր անցեալում եւ չի՞ կարելի բառերի եւ ձեւերի հոլովոյթը նրանց միջոցով պարզել, այդպէս նաեւ՝ չեզոքագրութեան երեւոյթը քննութեան ժամանակ: Կենդանի բարբառների չեզոքագրութիւնը կարող է մեզ հիմքեր տալ գրաբար լեզուի չեզոքագրութեան կարգը հասկանալու համար:

Մեր կենդանի բարբառների չեզոքագրութեան մասին ամենից աւելի խօսած է Հ․ Աճառեան: Նկարագրելով մի շարք բարբառներ

եւ աւելի կամ պակաս մանրապատում խօսելով նրանց հնչափոխական եւ ձեւաբանական երեւոյթների մասին՝ նա տեղ-տեղ խօսք է անում եւ նրանց չեզոքագրութեան մասին:

Թւում է, թէ չեզոքագրութեան երեւոյթները նրա ուշագրութիւնը չեն գրաւած այն չափով, որին արժանի էին: Իր կարծիքները չիոթ են, հակասական եւ տեսութիւնները կարօտ են վերաստուգման: Լեզուների չեզոքագրութիւնը հիմնական երեւոյթ է: Տեսանք թէ Մէյէն մեր բառերի արտաստուգը կերպարանքը քոյր լեզուների համեմատութեամբ համարում է մեր չեզոքագրութեան արդիւնքը:

«Ուժգնութեան չեզոք, գրում է նոյն Մէյէն, որի բովանդակ ուժը յայտնաբերում են այսօրուան գերմաներէնն ու անգլիերէնը, շատ մեծ ազդեցութիւն է արած» (այդ լեզուների վրայ) 1):

«Շեշտի երեւոյթը տիրապետում է ձայնաւորների պատմական ձայնաբանութեան վերայ թէ ֆրանսերէնի եւ թէ ուրիշ ոմմանական լեզուների մէջ, գրում է Լ․ Կլեդա 2):

Նկատի ունենալով չեզոքագրութեան մեծ կարեւորութիւնը լեզուական երեւոյթների բացատրութեան համար՝ մենք մանր քննութեան կ'ենթարկենք Հ․ Աճառեանի կարծիքները հայոց կենդանի բարբառների չեզոքագրութեան մասին:

1) A. Meillet Caracteres ge'ne'raux des langues germaniques, էջ 71:

2) L. Cle'dat, Manuel de Phone'tique et de morphologie historique du Francais, էջ 1:

